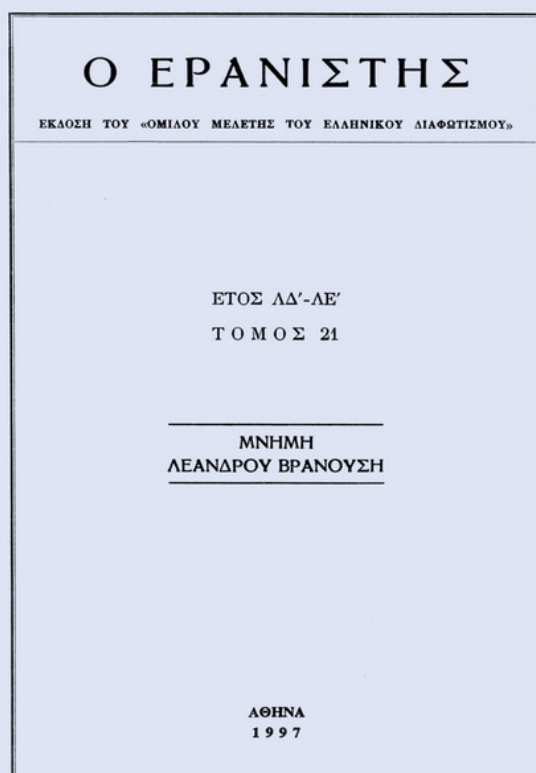

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

«Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «Μ. Eminescu» του Ιασίου

Άννα Ταμπάκη

doi: [10.12681/er.224](https://doi.org/10.12681/er.224)

To cite this article:

Ταμπάκη Ά. (1997). «Φαναριώτικες» μεταφράσεις έργων του Μολιέρου. Το χφ. III.284 της Βιβλιοθήκης «Μ. Eminescu» του Ιασίου. *The Gleaner*, 21, 379–382. <https://doi.org/10.12681/er.224>

Quoi qu'il en soit, ci git Moliere;	ὡς ἄριστός τις Κωμῳδὸς καμύνεται καὶ κάμνει.
Comme il étoit grand Comédien,	"Ὅταν ὑποκρίνεται νεκρόν, ἄριστ' ἐπιτυγχάνει.
S'il fait le mort, il le fait bien.	"Ὅπως κιάν εἶν' ὁ Μολιέρ ἐκείνος καίτ' ἐν- ταῦθα.

Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

“ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΕΣ” ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ

Τὸ χρ. III.284 τῆς Βιβλιοθήκης «M. Eminescu» τοῦ Ἰασιίου

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ τῶν πάλαι ποτὲ Παράδουνάβιων Ἡγεμονιῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιφυλάσσει στὸν ἐρευνητὴ εὐχάριστες ἐκπλήξεις. Σ' αὐ-
τὲς τὶς προνομιακὲς περιοχάς, ἡ μικτὴ ἐλληνορουμανικὴ κοινωνία ἔστρεψε
ἀπὸ ἐνωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σὲ κλασικὰ ἔργα τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς
ἀφηγηματικῆς λογοτεχνίας καθὼς καὶ σὲ κείμενα τῆς νεώτερης δραμα-
τουργίας. Οἱ ποικίλες χειρόγραφες μεταφράσεις ποὺ ἐκπονήθηκαν μέσα
στὸν 18ο αἰώνα καὶ στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου ἐξακολουθοῦν νὰ ἀπο-
τελοῦν ἓνα ἀνοιχτὸ καὶ προκλητικὸ πεδίο ἐρευνας καὶ μελέτης. Ἡδὴ σὲ
παλαιότερη ἐπίσκεψή μου, τὸ 1992, στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀ-
καδημίας, διατρέχοντας τὰ ἀκαταλόγογράφητα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, βρέ-
θηκα μπροστὰ σ' ἓνα σταχωμένο κώδικα τοῦ 18ου αἰώνα,¹ ποὺ περιέχει
ὁλόκληρο τὸ β' τμῆμα τοῦ *Δὸν Κιχώτη*, σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία
πρέπει νὰ βασίστηκε σὲ ἰταλικὸ ἐνδιάμεσο. Τὸ πόνημα ἐμφανῶς ἐντάσ-
σεται σὲ μία σειρά φαναριώτικων κωδίκων ποὺ περιέχουν ἀποσπάσματα
τοῦ ἔργου τοῦ Θεοβάντες² καὶ τοποθετεῖται κατὰ πάσα πιθανότητα χρο-
νολογικὰ στὴν περίοδο ἡγεμονίας τῶν δύο «μεγάλων» Μαυροκορδάτων,
τοῦ Νικολάου ἢ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀνήκει μὲ ἄλλα λόγια στὴν μεταφρα-
στικὴ παράδοση τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα.³

1. Πρόκειται γιὰ τὸ Ms. Gr. 1479, 530 φφ.

2. Σχετικὰ μὲ τὶς παλαιότερες, χειρόγραφες μεταφράσεις σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα
τοῦ Θεμελιώδους αὐτοῦ ἔργου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀφηγηματικῆς παράδοσης, βλ. Λουκία
Δρούλια, «Ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη* (Περιγραφή ἑνὸς κώδικα)», *Ὁ*
Ἑρμῆς Δ' (1966) 25-29· καὶ Γιώργος Κεχαγιόγλου, «Ἡ πρώτη γνωστὴ νεοε-
λληνικὴ μετάφραση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,
*Ἑπιστημονικὴ Ἑπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Τιμητικὸς τόμος στὴ μνήμη Στα-
μάτη Καρατζᾶ*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 175-184.

3. Ἔχω πραγματευθεῖ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν ἀνέκδοτη ἀκόμα ἐργασία μου «Ἡ
δεξιὴ τῆς δυτικῆς παιδείας μέσα ἀπὸ τὶς λογοτεχνικὲς μεταφράσεις: ἡ περίπτω-
ση τοῦ *Δὸν Κιχώτη*», εἰσήγηση στὸ Σεμινάριο στὴ μνήμη τοῦ Κ. Θ. Δημαρεῶ, «Οἱ
Φαναριῶτες καὶ οἱ ἀπαρχαί τοῦ Διαφωτισμοῦ: ἡ συμβολὴ τῶν Μαυροκορδάτων (28
Φεβρουαρίου - 2 Μαρτίου 1994)», ποὺ ὁργάνωσε τὸ ΚΝΕ/ΕΙΕ, στὴν Ἀθήνα, σὲ συ-

ἴσθμεν) πᾶντι ὑμῶν ἔν χέρι. νὰ μὲ
 ἴσθῃς ἄρα διὰ ἄραστοις μέλας ἀποφῶσεν
 νῆσταις νὰ μὲ ποίῃσι μέλα ἤδη δὲν ἐβλήν
 ἀνδραγαθισθῶν πᾶν νυκτοπόσον ἔχον. διὰ
 γαστροὺς νὰ μὲ πλάσῃσι νὰ φέρῃ ἅα ἀπὸ
 ἐὺνα βὲ σκαλῶν πᾶν ὑψηλὰ παρῶντα βὲ νῆ
 ὡς ἡγεμενία, ὅσῃ σέκουε ἐφάνη γῆν κο
 ρυφῇ ἢ καραυγῶν, δὲ νὰ βιδυμένῃ ὁ
 ἀδινὰς ἀναχόδων δὲν ἴδωκε δὲνα ὅθ νὰ
 πλινθίσῃ πᾶν ἰθάλῃ ἐπὶ πᾶν φέρῃ δὲ ἴμε
 ρὸν ἴμεν βὲ μαχίαν, πᾶν ἄλλῃσι παρῶν
 ἀνδραγαθῶν γῆ δὲ νὰ μὲ πᾶν βῆν πᾶν ὅθ
 δὲ ὅθ ποῖον ἄλλο δὲ ἀνὰ γῆν ἡγεμενία
 πᾶν ἀνδραγαθῶν δὲ νῶς, διὰ ἄραστοις νὰ
 ἔχω δὲν γερὸν μὲν δεινὸν μὲ μανθῆσι πᾶν
 ἡγεμῶν νῆν καὶ δὲν δὲν ἐπιδυμένῃ νὰ φέρῃ
 πᾶν μανθῆσι πᾶν σκαλῶν, πᾶν δὲ βῆν ἡγεμῶν
 νὰ ἴνας γῆν πᾶν ἀπὸ δὲν ὁμολογῶν μὲν δὲ
 ἀνδραγαθῶν νὰ ἴνα ὁ γῆν πᾶν δὲν ἀπὸ δὲ
 πᾶν δὲ, πᾶν δὲ γῆν νὰ σῶν δὲν ἔν γῆν ἡ
 δεινὸν ἡγεμῶν γῆν νὰ φέρῃ ἔν γῆν ἡγεμῶν
 σῶν μὲν, πᾶν δὲν μανθῆσι ἔν γῆν ἀπὸ δὲν
 πᾶν δὲ φέρῃ δὲν πᾶν πᾶν, δὲ δὲ ἄραστοις
 φέρῃ νὰ ἴνα δὲν πᾶν πᾶν ὅθ νὰ μὲν πᾶν
 πᾶν πᾶν πᾶν πᾶν

Πρόσφατη επίσκεψή μου στην Κεντρική Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη (Biblioteca Centrală Universitară «M. Eminescu») του 'Ιασίου μου επέτρεψε να εξετάσω από κοντά τον ελληνικό κώδικα ΠΙ.284, που γνώριζα μόνον από έμμεσες περιγραφές.⁴ Οί πληροφορίες μιλούσαν για έναν χειρόγραφο κώδικα του 19ου αιώνα που περιείχε 7 κωμωδίες του Μολιέρου. 'Από αυτές είχαν ταυτιστεί, όπως διαπίστωσα, σύμφωνα με αναγραφή σε λατινικούς χαρακτήρες που υπάρχει στο έσώφυλλο της στάχωσης, πέντε τίτλοι: 1. «Προσκαλεσάμενος [sic] από την πέτραν» (= *Dom Juan ou le Festin de Pierre*), 2. «Σικελιανός έρως ζωγράφος» (= *Le Sicilien ou l'Amour peintre*), 3. «Έρως ιατρός» (= *L'Amour médecin*), 4. «Ο Φιλάργυρος» (= *L'Avare*) και 5. «Πεῖσμα Έρωτικόν» (= *Le Dépit amoureux*). Η αναγραφή στο έσώφυλλο της στάχωσης συμπληρώνεται με το σχόλιο: «Opt (σβησμένο και γραμμένο από πάνω) Sapte piese de teatru în neogreacă».

Η αὐτοψία τοῦ χρ. με έφερε κοντά στα ακόλουθα πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Ο κώδικας διαστάσεων 21 cm x 14,5 cm αποτελείται από 608 αριθμημένες σελίδες. Είναι άκεφαλος και κολοβός και φέρει ένιαιο γραφικό χαρακτήρα. Όλες οί κωμωδίες έχουν αποδοθεῖ σε πεζό λόγο. Στην σ. 513 υπάρχει κτητορικό σημείωμα σε κυριλλική γραφή· υπογράφει ένας λογοθέτης Μαυρίκιος (;).

Περιγραφή του χειρογράφου - Περιεχόμενα

Αρχίζει στην σ. 3, incipit: (αἰποῦμεν) κάμνετε κάμε με λέγω την χάριν νά εἰπῆς...». Πρόκειται για μετάφραση τοῦ «Σχολείου τῶν συζύγων»· ή απόδοση εἶναι πανομοιότυπη με αὐτήν που διασώζεται αντιγραμμένη στον σύμικτο κώδικα 1030 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.⁵ Οί σελίδες 3-64 περιλαμβάνουν τὸ «Σχολεῖον τῶν συζύγων».

Στην σ. 64 αρχίζει ή «Φιλονεικία περὶ τοῦ σχολείου τῶν γυναικῶν»

νεργασία με τον Όμιλο Μελέτης Νέου Έλληνισμού (Montréal), όπως και στην ανακοίνωσή μου στην «Η' Επιστημονική Συνάντηση. Μνήμη Γ. Π. Σαββίδη» που διοργάνωσε τὸ Τμήμα Φιλολογίας τοῦ Τομέα Μεσαιωνικῶν καὶ Νέων Έλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (11-14 Μαρτίου 1997), με τίτλο «Χειρόγραφες μεταφράσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ». Με τον συνάδελφο κ. Γιῶργο Κεχαγιόγλου σχεδιάζουμε την κριτική έκδοση τοῦ κειμένου.

4. Βλ. π.χ. τὰ σχόλια στὰ ὁποῖα προβαίνω στην εργασία μου «Traduzioni greche manoscritte da Molière: l'uso dell'italiano come lingua veicolare», *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, A cura di Mario Vitti, Messina, Rubbettino, 1994, σ. 157 καὶ Anna Tabaki, *Le théâtre néohellénique: Genèse et formation. Ses composantes sociales, idéologiques et esthétiques*, τ. II, Paris, EHESS, 1995, σ. 408.

5. Άννα Ταμπάκη, «Ο Μολιέρους στην φαναριώτικη παιδεία. Τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις», *Τετράδια Έργασίας* 14, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1988, σ. 150.

(= *La Critique de l'École des Femmes*)· τὸ ἔργο περιέχεται στὶς σ. 64-110. Ἀκολουθοῦν τὰ ἔργα: «Ἐρως ἱατρός» (σ. 110-147), «Ὁ Μισάνθρωπος» (σ. 148-235), «Προσκαλεσάμενος [sic] ἀπὸ τὴν πέτραν» (σ. 235-337), «Ὁ Σικελιανὸς ἢ ἔρως ζωγράφος» (σ. 338-369). Στὴν σ. 370 ἀρχίζει «Ὁ Φιλάργυρος» καὶ παρεμβάλλονται, μετὰ τὴν ἀναγραφή, οἱ τίτλοι τῶν ἐξῆς κωμωδιῶν: «Γεώργιος Δανδίνος» (= *George Dandin, ou le mari confondu*), «Ὁ ὑποκράτης [sic], ἥτοι Ταρτούφος» (= *Le Tartuffe, ou l'Imposteur*), «Ὁ χωριάτης ἄρχοντας» (= *Le Bourgeois Gentilhomme*), «Ὁ ἄρχων Πουρκονιάκος» (= *Monsieur de Pourceaugnac*), «Αἱ πανουργίαι τοῦ Σκαπίνου» (= *Les Fourberies de Scapin*). Ἐν συνεχείᾳ, περιέχεται τὸ ἔργο τοῦ «Φιλαργύρου» (σ. 370-505) καὶ ἀκολουθεῖ τὸ «Πεῖσμα ἐρωτικόν» (σ. 505-608). Τὰ τελευταῖα φύλλα ἔχουν φθαρεῖ καὶ ὁ κώδικας τελειώνει στὴν σ. 608.

Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν χειρόγραφο κώδικα III.284 τοῦ Ἰασίου μὲ ὁδήγησε στὸ συμπέρασμα πὼς πρόκειται γιὰ μία μεταφραστικὴ πρακτικὴ ποὺ φέρει ἀναμφίβολα τὴν σφραγίδα τῆς φαναριώτικης περιόδου στὸν χῶρο τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν. Χωρὶς νὰ θέλω νὰ καταλήξω σὲ γρήγορα συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριβὴ προέλευση τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἀρχικὴ χρονολόγησή τῶν μεταφράσεων ποὺ περιέχει (μέσα 18ου - ἀρχὲς 19ου αἰ.), θὰ σταθῶ σὲ δύο ἀναπάντεχα καὶ σημαντικὰ, κατὰ τὴν γνώμη μου, τεκμήρια: πρῶτον, ὁ κώδικας διακρίνεται ἀπὸ ἐνιαῖο ὕψος γραφῆς, εἵμαστε δηλαδὴ ἐμπρὸς σὲ μία πλούσια συλλογὴ μοιερικῶν κωμωδιῶν μὲ ἀφετηρία ἓναν πολυπράγμονα μεταφραστή, καὶ δεύτερον ἐμφανίζονται ἀκριβῶς ἐδῶ, σὲ χειρόγραφη μορφή, μεῖζονα κείμενα ὅπως ὁ *Δὸν Ζουάν*, ὁ *Μισάνθρωπος*, ἀκόμη καὶ ἡ *Κριτικὴ τοῦ Σχολείου τῶν γυναικῶν*, τὰ ὁποῖα θεωροῦσαμε πὼς ἔμειναν ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμβέλεια τῆς μεταφραστικῆς δραστηριότητος τοῦ ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, κείμενα πολὺ ἀξιόλογα, ποὺ θὰ συναντήσουμε ἐντούτοις ἐπισήμως στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ ὀψιμοῦ πιά 19ου αἰώνα ἢ καὶ τοῦ ἀρχόμενου 20οῦ. Εἵμαστε δηλαδὴ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῶν μαθητικῶν ἀσκήσεων στὸ πλαίσιο τῶν σχολείων, ὑπόθεση ποὺ εἶχα ὑποστηρίξει πρὶν νὰ ἐξετάσω ἀπὸ κοντὰ τὸν κώδικα· ἀντιθέτως ἀκολουθοῦμε τὰ ἔγγραφα μίας πολὺ καλῆς συγκυρίας τῆς ἱστορίας τῆς παιδείας μας. Ὁ ἀρχικὰ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν τεσσάρων χειρογράφων μεταφράσεων τῆς φαναριώτικης περιόδου⁶ ἀνέρεται τώρα πιά σὲ δέκα τίτλους.

ANNA TAMIHAKI

6. Κοντὰ στὶς τρεῖς χειρόγραφες μεταφράσεις ποὺ ἔχω ἐκδώσει («Κωμωδία τοῦ ἀναισθήτου», «Ὁ κατὰ φαντασίαν κεραιτοφόρος», «Τὸ σχολεῖον τῶν συζύγων»), συνυπολογίζουμε καὶ μία τέταρτη τῶν *Précieuses Ridicules* («Ἀρχόντισσας εὐγενέσταταις, καὶ ἀγχινούσταταις γελοιώδεις») ποὺ ἔφερε στὸ φῶς ὁ Γεράσιμος Γ. Ζώρας («Μία ἄγνωστη μετάφραση κωμωδίας τοῦ Μολιέρου στὰ ἐλληνικά», ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν *Παρουσία* 7 (1990) 61-88).